

European Transformations. The Long Twelfth Century, edd. Thomas F. X. NOBLE – John VAN ENGEN, The University of Notre Dame Press, Notre Dame 2012

576 s., ISBN 978-0-268-03610-2

Titul i podtitul předkládaného sborníku skrývají opatrnou hru se slovy a potvrzují právo každého století být nazýváno dlouhým. Jeho editoři a zároveň pořadatelé konference roku 2006 v Notre Dame, ze které sborník vychází, se hlásí k tradici vytyčené zakladatelem severoamerické medievalistiky Charlesem Homerem Haskinsem v jeho dnes již klasickém díle *The Renaissance of the Twelfth Century*. Předlohou je také sborník *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, vydaný roku 1982 jako pocta i revize Haskinsovy koncepce. Již před třiceti lety Giles Constable a Robert Louis Benson na jedné straně navázali na slavné závěry, na straně druhé se snažili vymánit ze sevření starého narativního rámce. Tato ambivalence se u T. Noble a J. Van Engena ještě prohloubila. O aktualizaci se nově snaží pomocí většího geografického (Iberský poloostrov, Skandinávie, středovýchodní Evropa) a tematického záběru (středověké ženy, židé, spodní vrstvy společnosti).

Po úvodu, ve kterém T. Noble podává ucelený přehled bádání a přibližuje čtenáři pojetí „dlouhého 12. století“, následuje příspěvek J. Van Engena, který se snaží definovat proměnlivý a nejednoznačný vztah starého světa zvyklostí a vznikající racionality. John Gillingham se věnuje anglickým kronikám a klade si otázku, zda lze transformaci anglosaského světa po roce 1066 potvrdit dalšími prameny. Dominique Barthelemy s nadhledem interpretuje okázalé rituály rytířského soutěžení jako snahu o upevnění elitní identity a obranný mechanismus vůči ustavujícímu se městskému živlu. Adam J. Kosto reviduje pohled na Iberský poloostrov ve středověku, většinou odbytý zjednodušujícím termínem *reconquista*, Maureen C. Millerová se věnuje Itálii, kde mapuje vztahy reformního „monarchistického“ papežství, vznikajících městských komun, biskupství a reformních náboženských skupin.

Postupnou proměnu komunikace v západní Evropě v 11. a 12. století v kontextu vzniku univerzalistického papežství sleduje Hanna Vollrath, Sverre Bagge svůj výklad historie vrcholné středověké Skandinávie podává v duchu koncepce Roberta Bartletta o europeizaci starého kontinentu. Piotr Górecki svůj příspěvek věnuje christianizaci a počátkům polské knížecí moci, text Davida Nicholase je věnován „městské revoluci“, síti pohybů vedoucích od mocenské závislosti k zásadní ekonomické a právní proměně. Paul Freedman poté obrací pozornost k agrárním dějinám. Rozkrývá složitost a nedořešenost periodizace a termínů popisujících vztahy mezi vládnoucími vrstvami a zemědělskými společnostmi.

Olivia Remie Constableová popisuje nárůst obav z muslimů během 12. století, které ovlivnily univerzální ustanovení IV. lateránského koncilu. Za těmi vidí křížáckou propagandu i strach ze ztráty identity na územích, kde žili společně muslimové a křesťané. Podle Anny Sapir Abulafiové bylo dvanácté století dobou, kdy rostl zájem křesťanů o židy – panovníci profitovali z jejich finančních služeb a učenci díky židovské tradici prohlubovali vlastní věrouku. Anders Winroth reviduje Haskinsovův obdivný pohled na právní revoluci 12. století – soudy byly odebrány smířlivé komunitě a dány do rukou centrálně řízených profesionálů, mučení se stalo běžnou součástí systému apod.

Barbara Newmanová sleduje ženy v církevních pramenech. Podle autorky nejprve dominovaly vzdělané řeholnice, které však, když byly jejich komunity odděleny od mužských, nahradily nevzdělané vizionářky. Ty již nepromlouvaly samy za sebe, ale jako prostřednice božské autority, a to s pomocí mužů, kteří je korigovali. John Mareborn ve svém textu kritizuje Haskinsovo pojmání středověké filosofie: nabádá k analyticko-filosofickému přístupu, poučenému teologicky, historicky i filologicky. Brigitte Miriam Bedos-Rezak rozebírá vývoj dialektiky látky a formy, transcendentního a imanentního v dobových teologických rozpravách o eucharistii, vtělení či *vera icon*. Příspěvek Rachel Fulton Brownové kritizuje christocentrický rozměr reformy. Lateránský koncil i prominentní teologové se podle Brownové zabývali spíše Svatou trojicí. C. Stephen Jaeger na příkladu Jana ze Salisbury dokládá, jak filosofický program katedrálních škol konce 10. a průběhu 11. století přežival v díle osobnosti žijící na vrcholu renesance 12. století.

I když obsah sborníku působí na první pohled kompaktně, narazí evropský badatel, zvláště pokud se neorientuje v diskurzu severoamerické medievalistiky, na zásadní koncepční nesrovnalosti. Potíž

tkví v metanaraci o středověké renesanci. Haskins ve snaze rehabilitovat středověk vůči velké, italské renesanci a nalézt v něm kořeny modernity postavil svou koncepci na obnově antické vzdělanosti. „Vzpouza medievistů“, jak postup svých kolegů nazval Wallace K. Ferguson, byla po druhé světové válce rozvíjena, takže v jubilejním sborníku z roku 1982 již nebyli autoři schopni vtěsnat příspěvky pod pojem renesance a do názvu přidali slovo *Renewal*. Později se americké bádání o „novém“, ale už ne jen pozitivním ve 12. století dále rozrůžnilo – objevily se koncepce reformace (Constable), revoluce (Moore), pesimismu (Jaeger), krize (Bisson) a v Evropě protichůdné ideje europeizace (Bartlett) a mnohotvárnosti (Borgolte). Editoři předkládaného svazku problematičnost vnímají a termínům nesoucím svou historickou zátěž (slovy F. X. Nobla) se vyhnuli. Vstoupili však do pasti nové, když použili módní pojem transformace (Arnason a Wittrock). Ten pokryje téměř cokoli v jakékoli dějinné době. Ztráta koherence a výpočtoví hodnoty je dále podtržena v podtitulu: oxymóron *The Long Twelfth Century* vyplývá ze snahy zastřešit starou koncepcí nová témata. Přitom smysl by měl postup přesně opačný, tedy definovat procesy-termíny a přiřadit jim vlastní čas, čímž by zmizela klamná periodizace podle staletí. Takový přístup by samozřejmě sborníky, jako je *European Transformations*, odsunul do minulosti.

Z výše uvedeného pramení obsahové problémy. Texty jsou rozdílné svým pojetím, záběrem a mnohdy i kvalitou. Vedle příspěvků podávajících výborný přehled a pronikavou kritiku bádání (Barthelémy, Nicholas, Freedman, Abulafiová, Winroth, Marenborn) stojí originální studie shrnující původní výzkum (Van Engen, Remie Constableová, Newmanová, Jaeger) a povedené revize klasických badatelských přístupů (Kosto, Millerová). Proti nim lze postavit průměrné (Bagge) až podprůměrné (Górecki) úvody do dějin makroregionů. Největším zklamáním je bohužel právě kapitola věnovaná středo-východní Evropě. Góreckého nesouvislé líčení obchází základní pramenovou kritiku a v rozporu s názvem studie se omezuje pouze na Polsko. Konečně specifickou dvojici tvoří texty věnované religiozitě. Bedos-Rezaková nedokázala navázat na své starší inovativní práce a utápí se v pseudoteoretických a špatně sledovatelných textových rozborech. Brownová pak studii vystavěla na tendenční argumentaci a selhává v tom, co roku 2002 zdůrazňoval právě Van Engen – uchopit téma středověké církve v dobových souvislostech.

Sborník většinou nabízí poučené texty zkušených badatelů, které mohou být českému historikovi inspirací, neboť představují otevřený

dialog se starším bádáním, zpochybňují zavedené periodizace a kladou důraz na hledání důležitých otázek. V kontextu posledních debat nad starším českým středověkem je třeba vyzdvihnout schopnost přiznat si badatelské limity. Rozmáchlá koncepce bohužel způsobila, že příspěvky spolu nekomunikují, a není tak jasné, zda cílem byla kritika vousatého narativního rámce, přehled mediévistického bádání nebo monotematický sborník. Podobně jako středověcí učenci v příspěvku Johna Van Engena, také editoři „transformací“ složitě manévrují mezi tradicí a kritičností. Akademické zvyklosti a ambice tentokrát bohužel zvítězily.

JAN KREMER

Robert ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců. I. díl (1192–1253). Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*, Libri, Praha 2012

432 s., ISBN 978-80-7277-446-3

Deklarovaným cílem ediční řady „Dějiny českých zemí“ je předložit čtivý text přístupný širokému spektru laických zájemců o historii, což s sebou mimo jiné nese omezení v podobě absence poznámkového aparátu. Pokud se autor s těmito východisky předem smíří, může to být ku prospěchu věci. Robert Antonín se pokusil ve svém vylíčení první poloviny 13. století na přísně vědecké ambice nerezignovat, což je na jedné straně sympatické, na straně druhé to však obnáší určité problémy: text se stává méně srozumitelným pro laické publikum, aniž by ale mohl bez kritického aparátu vstoupit do seriózní odborné diskuse.

Hlavní předností knihy je promyšlená obsahová koncepce, snažící se vybědnout ze zažitého výkladového rámce, jehož osu tvoří politické dějiny. Autor se pokusil srozumitelným způsobem zachytit zejména dynamiku společnosti v první polovině 13. století, prostými rolníky počínaje a panovníky konče. Již v úvodu knihy Antonín kritizuje koncept výkladu dějin jako historie vládařů a deklaruje přiblížit 13. století v širších horizontech, kvalitativně. Ústředním motivem jeho pojetí je důraz na zachycení vzájemných vazeb různých fenoménů, které metaforicky přirovnává ke spirále vzájemně se podmiňujících jevů. Programově tak navazuje zejména na Jana Klápště (ostatně jednoho z odborných recenzentů knihy). Zvolený přístup však s sebou ve spojení se zaměřením ediční řady přináší výzvu: Jak čtivou